

De verspreiding van de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) in de gemeente Roerdalen

GEEF(T) MEER KLEUR AAN HET LANDSCHAP

Steven Jansen, Reutjesweg 7, 6077 NA Sint Odiliënberg, e-mail: stevenjansen7@gmail.com

Halverwege de vorige eeuw werd de laatste Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) in de Roersteek waargenomen. Daarna duurde het 62 jaar voordat er uit Roerdalen weer een Blauwzwarte houtbij werd gemeld. In 2015 zag de auteur een exemplaar op een bloeiende Blauwe regen (*Wisteria sinensis*) in Sint Odiliënberg [figuur 1]. Dit was het begin van een reeks nieuwe waarnemingen in de gemeente Roerdalen. De laatste jaren wordt de Blauwzwarte houtbij, waarschijnlijk onder invloed van de klimaatverandering, steeds meer waargenomen. Reden genoeg om deze bijzonder mooie solitaire bijensoort in de onderzochte gemeente nader te bekijken.

HABITUS

De Blauwzwarte houtbij wordt vaak het eerst opgemerkt door de luidruchtige bromtoon tijdens

het vliegen. Eenmaal in het zicht is deze grote, spectaculair ogende bijensoort met zijn donker getinte glanzende vleugels onmiskenbaar. Zowel de vrouwtjes als de mannetjes zijn groot (20–28 mm) en hebben donkere haren op het borststuk en deels ook op het achterlijf. Het tweede deel van de wetenschappelijke naam (*violacea*) refereert aan de blauwachtige glans op achterlijf en vleugels. De vrouwtjes hebben metaalblauwe vleugels. Het borststuk is volledig zwart behaard. Alle antenneleden zijn donker. De mannetjes [figuur 2] hebben bruin berookte vleugels. Daarnaast zijn de mannetjes grijzer behaard op het borststuk en zijn de laatste antenneleden opvallend oranje/geel gekleurd.

HISTORISCHE MELDINGEN UIT DE ROERSTREEK

De Blauwzwarte houtbij is in Nederland altijd al zeldzaam geweest. Van de Nederlandse waarnemingen is het merendeel afkomstig uit Limburg. De eerste Blauwzwarte houtbij voor Nederland werd in 1910 door Pater H. Schmitz op de Sint-Pietersberg gevangen (WAAGE, 1983). In 1995 werd een overzicht gemaakt van de Limburgse vondsten (HERMANS, 1995). Er worden verspreid over Midden- en Zuid-Limburg 18 vindplaatsen genoemd. HERMANS plaatst overigens de eerste

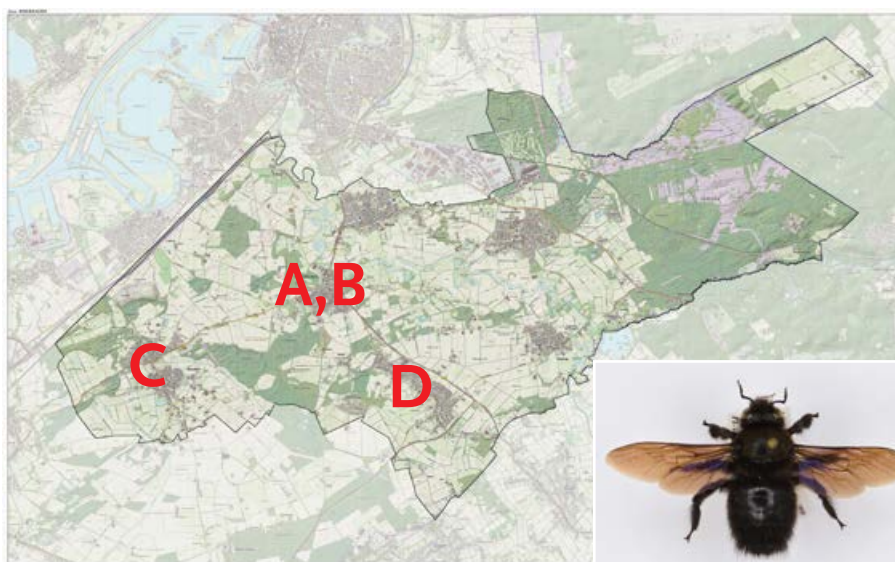
FIGUUR 1

Blauwe regen (*Wisteria sinensis*) is een door de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) (zie inzet) vaak bezochte nectarplant in de zijtuin van de auteur (foto's: Steven Jansen).

FIGUUR 2

Het mannetje van de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) is goed te herkennen aan de grijze beharing op het borststuk en de laatste antenneleden die oranje gekleurd zijn (foto: Bert Clerx).

FIGUUR 3

De historische verspreiding van de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) over de periode 1947-1953 in de gemeente Roerdalen. A, B: Sint Odiliënberg (1947, 1953). C: Montfort (1953). D: Posterholt (1953). Inzet: Blauwzwarte houtbij man gevangen in 1953 door Dhr. A. Maassen in Montfort. Uit de collectie van P. Benno (RMNH.INS.1623311) (foto: Frank Loggen).

melding van de Sint-Pietersberg in het jaar 1908. In 1947 werd de Blauwzwarte houtbij voor het eerst in de Roerstreek te Sint Odiliënberg vastgesteld door A. Verbeek. In 1953 werd weer een exemplaar in Sint Odiliënberg gevangen en kwam er een melding uit Posterholt (zie ook SANDERS, 1953). In datzelfde jaar werd ook nog een Blauwzwarte houtbij

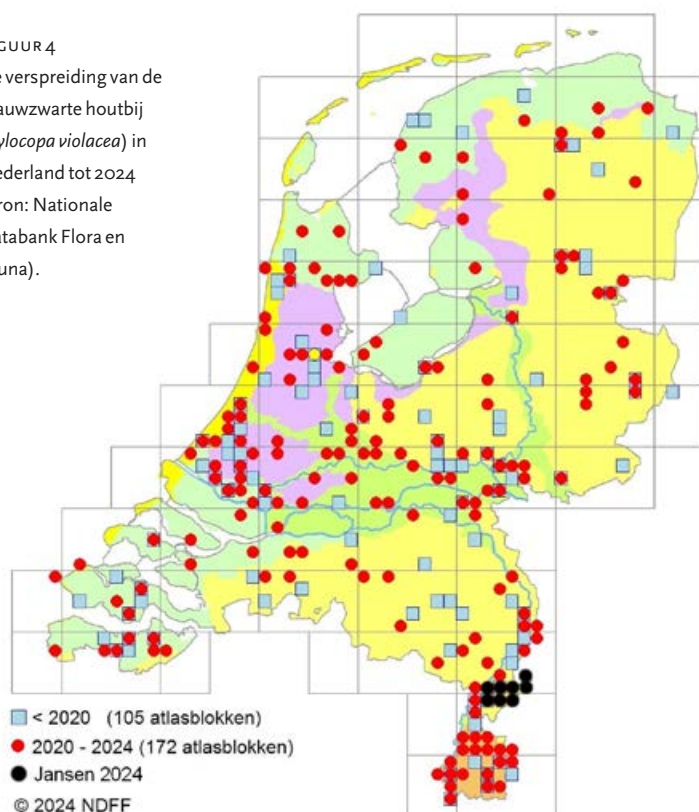
in Montfort waargenomen (HERMANS, 1995). Een overzicht van de vondsten in de gemeente Roerdalen is weergegeven in figuur 3.

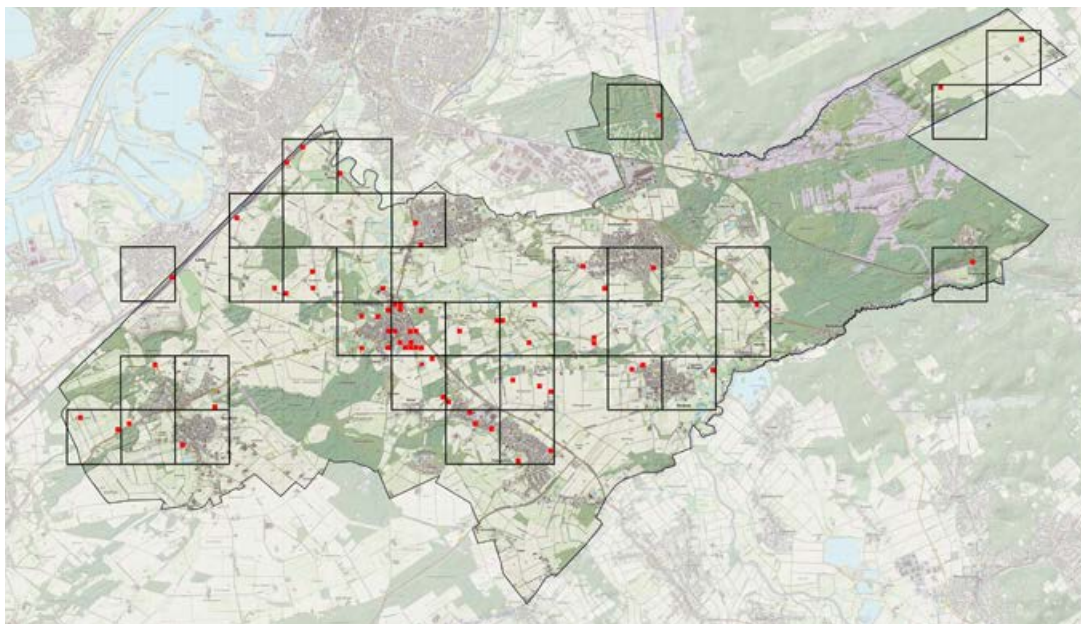
BESCHRIJVING BUITENGEBIED VAN DE GEMEENTE ROERDALEN

Het grondgebied van de gemeente Roerdalen in Midden-Limburg heeft een oppervlakte van bijna 94 km². Roerdalen bestaat uit diverse woonkernen en buurtschappen. In de landelijke omgeving is in de vorige eeuw op de hogere zandgronden vooral naaldbos aangeplant. De laatste decennia wordt steeds meer naaldbos omgevormd tot loofbos zodat de meeste bosgebieden thans getypeerd kunnen worden als gemengd bos. Het agrarisch grondgebruik is intensief; in de laagste delen van de beek- en rivierdalen liggen weilanden en op de hogere gronden worden maïs, aardappelen, graan en suikerbieten verbouwd. De hoge zandgronden zijn ook geschikt voor tuinbouw; vaak worden daar asperges geteeld. Verspreid wordt een kleinschalig agrarisch cultuurlandschap aangetroffen, voornamelijk in de beekdalen. Om het steeds grotere verlies aan biodiversiteit in het buitengebied tegen te gaan zijn de laatste jaren steeds meer vochtige landbouwgronden in de voormalige jonge ontginningen weer omgevormd tot natte natuurgebieden. Hierop aansluitend hebben de Roer, diverse beken en andere waterlossingen meer ruimte gekregen. De laatste jaren zijn er ook steeds meer droge landbouwgebieden omgezet in natuurakkers en geven bloeiende planten in akkerranden weer meer kleur aan het landschap.

FIGUUR 4

De verspreiding van de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) in Nederland tot 2024 (bron: Nationale Databank Flora en Fauna).

FIGUUR 5
De verspreiding van de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) in de gemeente Roerdalen over de periode 2015-2024 (rode punten in km-hokken).

VERZAMELEN VAN WAARNEMINGEN

In de periode 2015-2024 zijn door de auteur diverse methoden gebruikt om de verspreiding van de Blauwzwarte houtbij binnen de gemeente Roerdalen in beeld te brengen. De meeste waarnemingen zijn toevalstreffers tijdens het uitlaten van de hond, bezoek aan tuinen van kennissen of tuincentra en tijdens wandelingen en fietstochten. Ook zijn meldingen van Blauwzwarte houtbij door derden aan de auteur doorgegeven. Daarnaast werd er de laatste jaren toch min of meer bewust in de gemeente gezocht in natuurakkers, in enkele geschikt ogende bermen en op andere rijkbloeiende locaties. Deze werden per fiets opgezocht en te voet doorkruist. Tot slot werd waarneming.nl geraadpleegd.

VERSPREIDING

De verspreiding van de Blauwzwarte houtbij reikt in Europa van Noord-Duitsland tot aan de Middellandse Zee en van Engeland tot in Rusland (THOMAS & WITT, 2005).

Het is van oorsprong een mediterrane soort die af en toe tot in ons land doordringt. Vanaf het eind van de jaren 1940 duiken meldingen van deze opvallende bij steeds vaker op in Nederlandse tijdschriften, waarbij het voornamelijk gaat over waarnemingen uit het zuidoosten. In de periode 1947 tot 1955 heeft de soort zich voortgeplant in Noord-Brabant en Limburg (DE HAAN, 1952; VAN LITH, 1955). Na 1955 wordt het stil rond de Blauwzwarte houtbij, mogelijk als gevolg van strenge winters; de weinige vondsten na 1955 betreffen vermoedelijk versleepte dieren. Pas vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw wordt de soort weer meer gezien. Na 2000 worden er landelijk steeds meer waarnemingen gedaan (WAARNEMING.NL, 2024). De provincie Limburg blijkt daarin koploper [figuur 4].

Roerdalen

Het grondgebied van de gemeente Roerdalen omvat 128 aaneengesloten kilometerhokken waarbinnen in 33 hokken Blauwzwarte houtbij zijn vastgesteld [figuur 5]. In de periode 2015-2024 zijn in totaal 102 waarnemingen geregistreerd waarvan 21 afkomstig zijn van WAARNEMING.NL (2024). Van deze 102 waarnemingen zijn er 44 gedaan in tuinen [figuur 6a], waarvan 19 in de tuin van de auteur. Daarnaast komen 27 waarnemingen van natuurakkers [figuur 6b], zes uit plantsoenen [figuur 6c], acht uit kruidenrijk natuurgebied, twee van braakliggende bouw kavels [figuur 6d], drie uit tuincentra en acht uit wegbermen. Losse waarnemingen zijn afkomstig van een bloemrijke spoorlijn, een retentiebekken, een boomgaard en zelfs één van achter het raam in een gebouw.

Volgens WESTRICH (1989) ligt het vestigingszwaartepunt van de Blauwzwarte houtbij in tuinen, parken en boomgaarden, mits er een gevarieerd aanbod van dood hout is op door de zon beschenen plekken. Met dit onderzoek wordt dat deels bevestigd. In Roerdalen ligt het zwaartepunt inderdaad in urbane gebieden zoals tuinen, parken en braakliggende bouwterreinen (JANSEN, 2024), maar daarnaast lijken ook natuurakkers in het landelijk gebied geschikt. Alle biotopen waar de Blauwzwarte houtbij is waargenomen hebben één ding gemeen met elkaar, ze zijn erg bloemrijk.

BLOEMBEZOEK DOOR DE BLAUWZWARTE HOUTBIJ

Tijdens dit onderzoek zijn 134 verschillende plantensoorten vastgesteld die door de Blauwzwarte houtbij werden bezocht. In de literatuur worden, afgeleid van het meest recente overzicht (PEETERS, 2012), tussen 60 en 70 plantensoorten genoemd.

FIGUUR 6a

Een voortuin met verschillende soorten geschikte vaste planten. Het is niet verwonderlijk dat de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) in dit soort biotopen vaak is waargenomen.

FIGUUR 6b

Overall waar veel bloemen aanwezig zijn, zoals hier in een natuurakker bij Sint Odiliënberg, kan met een beetje geluk de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) worden aangetroffen.

FIGUUR 6c

Recent gerenoveerd kruisbeeld met een goed gekozen assortiment bloeiende vaste planten zorgt voor meer kleur in Posterholt. Ook hier is de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) waargenomen.

FIGUUR 6d

Een braakliggend bouwperceel omringd door tuinen in de kern van Posterholt heeft zich ontwikkeld als tijdelijke natuur met verschillende soorten bloeiende planten. Inmiddels is dit kleine paradijsje voor de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) helaas weer volgebouwd (foto's: Steven Jansen).

Hiervan zijn bij dit onderzoek 20 plantensoorten met bloembezoek bevestigd. Uit eigen onderzoek en literatuurreferenties samen zijn inmiddels 179 plantensoorten bekend die bezocht worden door de Blauwzwarte houtbij [tabel 1]. De Blauwzwarte houtbij is polylectisch, dat wil zeggen dat ze voor bloembezoek niet gespecialiseerd is op een enkele plant, maar dat ze bij veel verschillende planten nectar en stuifmeel haalt. Ze schijnen daarbij een voorkeur te hebben voor vlinderbloemigen en lipbloemigen (PEETERS, 2012).

Vooraf door het forse postuur en gewicht van de Blauwzwarte houtbij vallen de dieren soms met bloem en al op de grond. Ook zijn niet alle planten gemakkelijk toegankelijk voor de Blauwzwarte houtbij; indien nodig zoeken ze een eigen weg naar de nectar. Om zich toegang tot de nectar te verschaffen gebruikt het dier niet de kaken, maar de stevige tong die als een soort dolk de kroonbuis doorboort om nectar te stelen (SCHEDL, 1967;

SCHREMMER, 1972; PEETERS, 2012). In de tuin van de auteur is waargenomen dat ze vooral inbreken bij de Trompetnarcis (*Narcissus* 'Dutch master'), narcis (*Narcissus triandrus* 'Hawera'), Trompetbloem (*Stroilanthes atropurpureus*), Dagwinde (*Ipomoea indica*), Spaanse vlag (*Ipomoea lobata*) en Vlambloem (*Phlox paniculata* 'Blue Paradise') [figuur 7]. Alle bekende bloemen waartoe de bijen zich zelf een toegang verschaffen staan ook vermeld in tabel 1. PEETERS (2012) maakt deels onderscheid tussen het bloembezoek van beide geslachten van de Blauwzwarte houtbij.

HET BELANG VAN DOOD HOUT ALS NESTLOCATIE

De Blauwzwarte houtbij nestelt in zelf uitgeknaagde holten van dood hout. Dit hout mag droog, hard en vermolmd zijn, maar niet nat. Vooral dood hout op een zonnige locatie heeft de voorkeur. Met haar sterke mandibels (kaken) knaagt het dier

Latijnse naam	Nederlandse naam	Geslacht	Roerdalen	Tuin	Inbreuk	Literatuur
<i>Abelmoschus esculentus</i>	Ocra	Vrouw	X			
<i>Abutilon theophrasti</i>	Fluweelblad	Man	X			
<i>Acanthus mollis</i>	Acanthus	Man	X			SCHEDL, 1967
<i>Acanthus spec.</i>	Acanthus					KOSTER, 2016
<i>Agapanthus praecox</i>	Afrikaanse lelie	Man, Vrouw	X	X		
<i>Agastache foeniculum</i>	Dropplant	Man, Vrouw	X	X		
<i>Agrostemma githago</i>	Bolderik	Man, Vrouw	X	X		
<i>Alliaria officinalis</i>	Look zonder look	Vrouw		X		
<i>Allium sicutum</i>	Bulgaarse ui	Man, Vrouw		X		
<i>Allium sphaerocephalon</i>	Kogellook	Man		X		
<i>Allium ursinum</i>	Daslook	Vrouw		X		
<i>Anemone 'Honorine Jobert'</i>	Herfstanemoon	Vrouw	X			
<i>Anchusa italica</i>	Italiaanse ossentong					KOSTER, 2016
<i>Anchusa officinalis</i>	Gewone ossentong					SCHEDL, 1967
<i>Aquilegia vulgaris</i>	Wilde akelei					SCHEDL, 1967
<i>Borago officinalis</i>	Bernagie	Vrouw	X			
<i>Baptisia australis</i>	Valse indigo	Man		X		
<i>Bergenia cordifolia</i>	Schoenlapperplant	Vrouw		X		
<i>Buddleja davidii</i>	Vlinderstruik	Man, Vrouw	X	X		ANONYMUS, 1938b; THOMAS & WITT, 2005
<i>Campsis radicans</i>	Trompetklimmer	vrouw	X		X	
<i>Campanula persifolia</i>	Prachtklokje					KOSTER, 2016
<i>Canna tuerckheimii</i>	Bloemriet	Man		X		
<i>Carduus nutans</i>	Knikkende distel					SCHEDL, 196; WESTRICH, 1989
<i>Caryopteris clandonensis</i>	Blauwe spirea	Man		X		
<i>Catalpa bignonioides</i>	Groene trompetboom	Vrouw	X			
<i>Centaurea cyanus</i>	Korenbloem	Man, Vrouw	X			
<i>Centaurea jacea</i>	Knoopkruid	Vrouw	X			
<i>Centaurea montana</i>	Bergcentaurie					KOSTER, 2016
<i>Ceratostigma plumbaginoides</i>	Loodkruid	Man		X		
<i>Chionodoxa siehei</i>	Grote sneeuwroem	Vrouw		X		
<i>Cichorium intybus</i>	Peen	Man, Vrouw	X	X		
<i>Cirsium arvense</i>	Akkerdistel	Man	X			
<i>Cirsium heterophyllum</i>	Somere vederdistel					SCHEDL, 1967
<i>Cirsium palustre</i>	Kale jonker	Man	X			
<i>Cirsium rivulare 'Atropurpureum'</i>	Vederdistel	Man		X		
<i>Cirsium vulgare</i>	Speerdistel	Man, Vrouw	X			
<i>Citrus limon</i>	Citroenboom	Vrouw	X			
<i>Citrus sinensis</i>	Sinaasappelboom	Vrouw	X			
<i>Coleus scutellarioides</i>	Siernetel	Vrouw	X			
<i>Colutea arborescens</i>	Blazenstruik					SCHEDL, 1967
<i>Coreopsis tripteris</i>	Meisjesogen	Man, Vrouw		X		
<i>Coronilla emerus</i>	Struikpaardenhoeftklaver					FRIESE, 1895-1901; SCHEDL, 1967
<i>Corydalis cheilanthifolia</i>	Varenhelmbloem	Vrouw		X		
<i>Cosmos sulphureus</i>	Oranje cosmea	Man		X		
<i>Crocus tommasinianus</i>	Boerenkrokus	Man	X	X		
<i>Cucumis sativus</i>	Komkommer	Vrouw	X			
<i>Cytisus scoparius</i>	Brem	Vrouw	X			
<i>Cytisus spec.</i>	Brem					KOSTER, 2016
<i>Dahlia 'Bright Eyes'</i>	Open dahlia	Man, Vrouw		X		
<i>Dahlia spec.</i>	Dahlia					collectie materiaal
<i>Damera peltata</i>	Schildblad	Vrouw		X		
<i>Datura stramonium</i>	Doornappel	Vrouw	X			
<i>Daucus carota</i>	Wilde peen	Man	X			
<i>Deutzia spec.</i>	Bruidsbloem					KOSTER, 2016
<i>Dianthus barbatus</i>	Duizendschoon					DE HAAN, 1949
<i>Digitalis purpurea</i>	Vingerhoedskruid	Vrouw		X		collectie materiaal
<i>Dipsacus fullonum</i>	Grote kaardebol	Man, Vrouw	X	X		
<i>Dipsacus pilosus</i>	Kleine kaardebol	Man		X		
<i>Doronicum orientale 'Little Leo'</i>	Voorjaarszonnebloem	Vrouw		X		
<i>Echinacea purpurea</i>	Zonnehoed	Man, Vrouw		X		
<i>Echium vulgare</i>	Slangenkruid	Man	X			FRIESE, 1895-1901; SCHEDL, 1967; WESTRICH, 1989

TABEL 1

Planten op alfabetische volgorde die bezocht zijn door Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) in de gemeente Roerdalen.

Latijnse naam	Nederlandse naam	Geslacht	Roerdalen	Tuin	Inbrek	Literatuur
<i>Erythronium 'Pagoda'</i>	Hondstand	Vrouw		X		
<i>Eupatorium cannabinum</i>	Koninginnekruid	Man	X			
<i>Fagopyrum esculentum</i>	Boekweit	Man, Vrouw	X			
<i>Ferula spec.</i>	Venkel					KOSTER, 2016
<i>Fritillaria meleagris</i>	Wilde kievitsbloem	Vrouw		X		
<i>Gladiolus spec.</i>	Gladiol					SCHEDL, 1967
<i>Glebionis segetum</i>	Gele ganzenbloem	Vrouw	X			
<i>Glechoma hederacea</i>	Hondsdrif	Vrouw		X		
<i>Helianthus annuus</i>	Zonnebloem	Man, Vrouw	X			DE HAAN, 1949
<i>Helianthus 'Lemon Queen'</i>	Vaste zonnebloem	Man, Vrouw		X		
<i>Helianthus 'O solo mio'</i>	Vaste zonnebloem	Man, Vrouw		X		
<i>Helichrysum bracteatum</i>	Strobloem					SCHEDL, 1967
<i>Helleborus foetidus</i>	Stinkend nieskruid					SCHEDL, 1967
<i>Hemerocallis fulva</i>	Daglelie	Vrouw		X		
<i>Hemerocallis Stella d'Oro</i>	Daglelie	Vrouw		X		
<i>Hesperis matronalis</i>	Damastbloem					THOMAS & WITT, 2005
<i>Hyacinthoides non-scripta</i>	Wilde hyacint	Vrouw		X		
<i>Hypericum perforatum</i>	Sint Janskruid	Vrouw	X			
<i>Indigofera heterantha</i>	Indiostruik	Man		X		
<i>Ipomoea lobata</i>	Spaanse vlag	Man, Vrouw		X	X	
<i>Ipomoea indica</i>	Dagwinde	Man		X		
<i>Ipomoea purpurea</i>	Blauwe winde	Man		X		
<i>Iris germanica spec.</i>	Baardiris	Vrouw	X			
<i>Iris siberica 'Blue King'</i>	Siberische lis	Man		X		
<i>Iris spec.</i>	Lis					DE HAAN, 1949
<i>Jacobaea vulgaris</i>	Jakobskruiskruid	Man, Vrouw	X			
<i>Jasminum nudiflorum Lindl.</i>	Winterjasmijn				X	SCHEDL, 1967; THOMAS & WITT, 2005
<i>Knautia spec.</i>	Beemdkroon					KOSTER, 2016
<i>Lagerstroemia indica</i>	Indische sering	Man, Vrouw	X	X		
<i>Lamium album</i>	Witte dovenetel	Man	X			ANONYMUS, 1938
<i>Lamium purpureum</i>	Paarse dovenetel	Man		X		WESTRICH, 1989
<i>Lathyrus latifolius</i>	Brede lathyrus					THOMAS & WITT, 2005
<i>Lathyrus pratensis</i>	Veldlathyrus					SCHEDL, 1967
<i>Lathyrus spec.</i>	Lathyrus					KOSTER, 2016
<i>Leonurus cardiaca</i>	Hartgespan	Man, Vrouw	X	X		
<i>Leucanthemum vulgare</i>	Magriet	Man, Vrouw	X			SCHEDL, 167
<i>Leucosium aestivum</i>	Zomerklokje	Vrouw		X		
<i>Liatris pycnostachya</i>	Lampenpoetser	Man, Vrouw		X		
<i>Ligustrum ovalifolium</i>	Haagliguster	Man, Vrouw		X		
<i>Linaria vulgaris</i>	Vlasbekje	Man	X			
<i>Lonicera spec.</i>	Kamperfoelie					KOSTER, 2016
<i>Lotus pedunculatus</i>	Moerasrolklaver	Man	X			
<i>Lupinus angustifolius</i>	Blauwe lupine	Vrouw	X	X		
<i>Lychnis coronaria</i>	Prikneus	Man, Vrouw		X		
<i>Lythrum salicaria</i>	Grote kattenstaart	Man	X			
<i>Males spec.</i>	Appel					SANDER, 1953
<i>Medicago sativa</i>	Luzerne	Vrouw	X			WESTRICH, 1989
<i>Melampyrum pratense</i>	Hengel	Vrouw	X			
<i>Mirabilis jalapa</i>	Nachtschone	Vrouw	X			SCHEDL, 1967
<i>Narcissus 'Dutch master'</i>	Trompetnarcis	Vrouw		X	X	
<i>Narcissus triandrus 'Hawera'</i>	Narcis	Man		X	X	
<i>Nicandra physalodes</i>	Zegekruid	Vrouw	X	X		
<i>Oenothera biennis</i>	Middelste teunisbloem	Man		X		
<i>Oenothera glazioviana</i>	Grote teunisbloem	Man	X	X		
<i>Onobrychis viciifolia</i>	Esparcette	Man	X			FRIESE, 1895-1901; SCHEDL, 1967
<i>Onopordum acanthium</i>	Wegdistel	Man	X			
<i>Opuntia vulgaris</i>	Vijgencactus					SCHEDL, 1967
<i>Papaver rhoeas</i>	Grote klapproos	Vrouw	X	X		
<i>Paulownia tomentosa</i>	Anna Paulownaboom	Man	X			KOSTER, 2016
<i>Phacelia tanacetifolia</i>	Bijenbrood	Man, Vrouw	X	X		HERMANS, 1995; KOSTER, 2016.
<i>Phaseolus coccineus</i>	Pronkboon	Man, Vrouw		X		

Latijnse naam	Nederlandse naam	Geslacht	Roerdalen	Tuin	Inbreek	Literatuur
<i>Phaseolus vulgaris</i>	Sperzieboon	Man	X	X		SCHEDL, 1967
<i>Phlomis fruticosa</i>	Brandkruid (heester)	Vrouw	X			
<i>Phlomis tuberosa</i>	Etagebloem			X		
<i>Phlomis russeliana</i>	Brandkruid			X		
<i>Phlomis spec.</i>	Brandkruid					KOSTER, 2016
<i>Phlox paniculata</i> 'Blue paradise'	Vlambloem	Vrouw		X	X	
<i>Phlox spec.</i>	Vlambloem					SCHEDL, 1967
<i>Physostegia virginiana</i>	Scharnierbloem					THOMAS & WITT, 2005
<i>Pisum sativum</i>	Erwt	Vrouw		X		SCHEDL, 1967; THOMAS & WITT, 2005
<i>Primula elatior</i>	Slanke sleutelbloem	Vrouw		X		
<i>Primula spec.</i>	Sleutelbloem					DE HAAN, 1949
<i>Prunella vulgaris</i>	Gewone brunel			X		SCHEDL, 1967
<i>Prunus avium</i>	Zoete kers	Vrouw		X		
<i>Prunus armeniaca</i>	Abrikoos					SCHEDL, 1967
<i>Robinia spec.</i>	Robinia spec.					KOSTER, 2016
<i>Rhododendron spec.</i>	Rhododendron					SCHEDL, 1967
<i>Rudbeckia fulgida</i> Goldsturm	Zonnehoed	Man	X	X		
<i>Rudbeckia hirta</i>	Rubeckia	Man, Vrouw		X		
<i>Rudbeckia laciniata</i>	Slipbladige rudbeckia	Man		X		
<i>Rudbeckia subtomentosa</i>	Zonnehoed	Man, Vrouw		X		
<i>Salvia 'Amistad'</i>	Salie	Man		X		
<i>Salvia azurea</i>	Salie					THOMAS & WITT, 2005
<i>Salvia glutinosa</i>	Kleverige salie					SCHEDL, 1967
<i>Salvia 'Mystic Spires Bleu'</i>	Salie	Vrouw	X			
<i>Salvia nemorosa</i>	Bossallie	Man	X			
<i>Salvia officinalis</i>	Echte salie					WESTRICH, 1989
<i>Salvia pratensis</i>	Veldsalie	Man		X		
<i>Salvia sclarea</i>	Scharlei	Man, Vrouw		X		KUGLER, 1972
<i>Saponaria officinalis</i>	Zeepekruid	Vrouw	X		X	SCHEDL, 1967; KUGLER, 1972
<i>Satureja vulgare</i>	Borstelkrans	Man		X		
<i>Scilla spec.</i>	Hyacint					DE HAAN, 1949
<i>Silene dichotoma</i>	Gaffelsilene					KOSTER, 2016
<i>Solanum lycopersicum</i>	Tomaat	Man	X			
<i>Solanum melongena</i>	Aubergine	Man	X			
<i>Spartium junceum</i>	Bezemstruik					THOMAS & WITT, 2005
<i>Stachys byzantina</i>	Ezelsoor	Man		X		
<i>Stachys officinalis</i>	Betonie	Man, Vrouw		X		
<i>Stachys officinalis</i> 'Hummelo'	Betonie	Man		X		
<i>Stachys recta</i>	Bergandoorn					WESTRICH, 1989
<i>Strobilanthes atropurpureus</i>	Trompetbloem	Man, Vrouw		X	X	
<i>Symphytum caucasicum</i>	Kaukasische smeewortel		X			
<i>Syringa vulgaris</i>	Gewone sering	Man	X			SCHEDL, 1967
<i>Tanacetum vulgare</i>	Boerenwormkruid	Man, Vrouw	X			
<i>Tithonia rotundifolia</i>	Mexicaanse zonnebloem	Man, Vrouw		X		
<i>Tulipa Bakeri lilac wonder</i>	Tulp	Vrouw		X		
<i>Tulipa linifolia</i>	Tulp	Vrouw	X	X		
<i>Tulipa sylvestris</i>	Bostulp	Vrouw		X		
<i>Verbascum nigrum</i>	Zwarte toorts	Man		X		
<i>Verbena bonariensis</i>	Stijf ijzerhard	Man	X	X		
<i>Verbena hastata</i>	Ijzerhard	Man		X		
<i>Veronica spicata</i>	Aar-ereprijs					SCHEDL, 1967
<i>Vicia faba</i>	Tuinboon					SCHEDL, 1967
<i>Vitex agnus-castus</i>	Monni kspeper	Man, Vrouw		X		
<i>Weigelia spec.</i>	Weigelia					KOSTER, 2016
<i>Wisteria floribunda</i>	Japanse blauwe regen	Man, Vrouw		X		
<i>Wisteria sinensis</i>	Chinees blauwe regen	Man, Vrouw	X	X		SCHEDL, 1967; WESTRICH, 1989; THOMAS & WITT, 2005; KOSTER, 2016
<i>Wisteria sinensis</i> 'Alba'	Chinees blauwe regen	Man, Vrouw		X		

een ronde nestopening in het hout. Dan wordt eerst een ruimte naar beneden uitgehold. Is deze gevuld met broedcellen, dan knaagt het vrouwtje een gang naar boven uit (WESTRICH, 1989). De verschillende

broedcellen worden lineair achter elkaar gegroepeerd. De tussenwanden bestaan uit afgeknaagde met speeksel vermengde houtresten. Het eigenlijke nest heeft aan beide uiteinden meestal een rechthoe-

FIGUUR 7

Een vrouwtje van de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) betrapt bij het 'inbreken' in de bloembuis van een Vlambloem (*Phlox paniculata* 'Blue Paradise') (foto: Steven Jansen).

FIGUUR 8

In een stapel brandhout heeft een vrouwtje van de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) een nestkamer uitgeknaagd in hout van een Ruwe berk (*Betula pendula*). Het knaagsel is naar buiten gewerkt. Inzet: Naast het vrouwtje helpt ook het mannetje mee met het uitknagen van de nestkamer (foto's: Steven Jansen).

kige uitgang. In de cellen worden stuifmeelballen gelegd ter grootte van de halve cel. Daarna wordt op het stuifmeel een ei gelegd en wordt de cel afgesloten. De larven eten ongeveer twee weken van de proviand. Na beëindiging van de voedselopname liggen de larven enige dagen in hun cel, verpoppen zich dan en na drie tot vier weken is de ontwikkeling tot imago voltooid (FRIESE, 1895). Er zijn tot nu toe maar enkele nesten in Nederland gevonden (PEETERS, 2012). Eén waarneming stamt van april 1952 uit Weert toen P. Thijssen meldde dat zich in zijn tuin een nest van een Blauwe houtbij bevond. Het nest werd aangetroffen in een stam van een afgezaagde Lariks (*Larix decidua*). De waarneming wordt zeer uitvoerig beschreven in een apart artikel (DE HAAN, 1952). Een andere uitgebreide beschrij-

ving van een nest in de stam van een pruimenboom (*Prunus spec.*) komt uit Helmond (Noord-Brabant) en stamt uit 1955 (VAN LITH, 1955). In zijn artikel spreekt de laatste auteur de hoop uit dat de nesten van deze fraaie bij zoveel mogelijk zullen worden beschermd. Zij tasten blijkbaar alleen oud hout aan en het zou eigenlijk zo moeten zijn dat de nestplaatsen als een klein natuurmonumentje worden geregistreerd en beschermd. Zo mogelijk zou, wanneer om een of andere reden een paal of iets dergelijks met een nest erin moet worden verwijderd, dit pas na het uitkomen van de bijen moeten gebeuren. Door het neerzetten van oude palen kan nieuwe nestgelegenheid worden geschapen (VAN LITH, 1955). Dit is een voor die tijd zeer vooruitstrevende compensatiegedachte die ook nu nog steeds onderschreven kan worden!

Bij een opslag van brandhout vlakbij Sint Odilienberg werden in 2024 verschillende Blauwzwarte houtbijen waargenomen. Er werden knagende geluiden gehoord en afgaand op het geluid werd een gaatje met vers uitgewerkt knaagsel in het aanwezige brandhout ontdekt. Door het tafereel op een afstandje te observeren en de aanvliegroutes te volgen werden er nog meer gaatjes in diverse houtsoorten ontdekt. Er werden zowel vrouwtjes als mannetjes waargenomen die deelnamen aan het uitknagen van de nestholtes [figuur 8-10]. In de literatuur is vaak te lezen dat de vrouwtjes het maken van nestholtes voor hun rekening nemen (KOSTER, 2016). Het co-ouderschap van de Blauwzwarte houtbij is bij weten van de auteur niet bekend uit de literatuur. Het brandhout is lokaal geoogst in Roerdalen, dus niet uit verre streken aangevoerd. Helaas zaten de houtbijen in brandhout dat voldoende gedroogd was om op te stoken. In samenspraak met de eigenaar is het hout met de nestgaten opgestapeld in een grote veilingkist. Zo zijn de nesten veilig gesteld en worden ze verder met rust gelaten [figuur 11].

GEWENST BEHEER IN DE GEMEENTE ROERDALEN

Beheerders en tuineigenaren kunnen de Blauwzwarte houtbij als gidssoort gebruiken voor het groenbeheer (JANSEN, 2024), zowel buiten als binnen de bebouwde kom van de gemeente Roerdalen. Het lijkt erop dat gezien de toename van waarnemingen in het buitengebied, met name in de natuurakkers, het met het aantal geschikte biotopen de goede kant op gaat. Ondanks het goede vliegvermogen van de Blauwzwarte houtbij is het voor andere soorten toch beter om de natuurakkers die verspreid in het agrarisch gebied liggen met elkaar te verbinden (JANSEN, 2020; JANSEN & LENDERS, 2025). Dit kan door het areaal natuurakkers uit te breiden in combinatie met het creëren van bredere bermen tussen die percelen. Zeker in combinatie met akkerrandbeheer levert dit een wezenlijke bijdrage aan vergroting van de biodiversiteit in ons

uitgeklede landschap. Daarnaast is het van belang om aan de rand van de bloemrijke gebieden zonbeschenen houtstapels neer te leggen of onbewerkte hoge dikke houtpalen te plaatsen. Hiermee kan geschikte nestgelegenheid voor de Blauwzwarte houtbij worden aangeboden. Ook bosbeherende instanties kunnen, waar dat mogelijk is, in de zonbeschenen bosranden meer dood hout laten staan. Alle aan dood hout gebonden insecten kunnen van deze beheermaatregelen mee profiteren.

De komst van nieuwe zonneparken zou kunnen samengaan met toekomst voor de Blauwzwarte houtbij, mits er na de aanleg bij het beheer van deze zonneparken rekening wordt gehouden met de biodiversiteit. Vooral naast de zonnecollectoren zouden bloemrijke graslanden ontwikkeld kunnen worden. In de (natuur)terreinen in het Roerdal is de begrazingsdruk vaak te hoog. Binnen deze open begraasde terreinen en aan de randen daarvan is het wenselijk een afwisseling te hebben van opschietende houtige vegetaties met ruigtekruiden. In de open graslanden is de aanplant en instandhouding van 'meidoorneilandjes' een goede beheeroptie.

Het zwaartepunt in de verspreiding van de Blauwzwarte houtbij ligt echter niet in de natuurgebieden maar juist in tuinen en parken en alle andere plekken met een

uitbundige en langdurige bloei van bloemen.

Uit tabel 1 blijkt dat de Blauwzwarte houtbij veel soorten tuinplanten benut. De Blauwzwarte houtbij mag dan ook gezien worden als een cultuurvolger (KOSTER, 2016). In het bebouwde gebied kunnen zowel overheden als particuliere tuinbezitters daarmee rekening houden. Bij de inrichting van tuinen en gemeentelijke parken en/of plantsoenen dienen geschikte vaste planten gebruikt te worden [zie kader]. Bij de provinciale wegen worden tegenwoordig rotondes geadopteerd door hoveniers als blikvanger voor bedrijfsreclame. Het is goed als er dan een assortiment wordt aangeplant waar de Blauwzwarte houtbij, maar ook andere bestuivers, iets aan hebben. Helaas wordt er bij nieuwbouwprojecten vaak geen rekening gehouden met natuurinclusief bouwen en worden binnen bestaande bebouwing vaak waardevolle bomen (met overdadige bloei) niet beschermd maar gekapt. Met name bomen in de bebouwde kom die meerwaarde hebben voor insecten en klimaat zouden gekoesterd moeten worden en niet gezien worden als obstakels die in de weg staan. Sterker nog, in veel bestaande straten in de be-

▲◀ FIGUUR 9

In een stuk brandhout van een Winterlinde (*Tilia cordata*) heeft de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) twee nestkamers uitgeknaagd. Een van de nestgangen is kunstig dichtgemetseld met speeksel en daarmee vermengde houtresten (foto: Steven Jansen).

▲▶ FIGUUR 10

Een opengewerkte nestkamer van een Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) in Amerikaans eik (*Quercus rubra*). De nestgang is bekleed door met mondvocht vermengde en aan elkaar gekitte zeer fijne houtdeeltjes. Het voelt aan als stevig maar zacht papier (foto: Steven Jansen).

FIGUUR 11

Alle haardhoutblokken met nestkamers van de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) zijn bij elkaar in een veilingkist geplaatst. In de veilingkist zijn nog uitbreidingsmogelijkheden voor een volgende generatie houtbijen (foto: Steven Jansen).

Goede voorjaarsstart in het gemeentelijk gazon

Op 25 maart 2024 zag de auteur een Blauwzwarte houtbij (vrouwtje) in een plantsoen met een bloembollenassortiment bij de basiliek in Sint Odiliënberg. Dit geeft het belang aan om in een tuin of plantsoen in de bebouwde kom een samenstelling van planten te kiezen die voor een langdurig bloeiende nectarbron zorgt. Met name voorjaarsbloeiërs zijn uitermate belangrijk voor een goede

(FOTO: STEVEN JANSEN).

start van uit de winterslaap ontwakende Blauwzwarte houtbijen en andere insecten. Het is een uitstekend alternatief voor de anders zo saai glad geschoren gazons. Het ideale biologische bloembollenmengsel is een mix van voorjaars- en zomerbollen om de bloeiperiode te verlengen. Bij een langdurige observatie werden vooral de rode botanische tulpjes (*Tulipa linifolia*) door de Blauwzwarte houtbij bezocht. Een bijkomend voordeel voor het meerjarig behoud van een 'kleurrijk gazon' is dat dit op een veel later tijdstip gemaaid wordt, wat andere soorten insecten ook ten goede komt. Maar ook hier zouden een paar grote dikke onbewerkte weipalen als nestgelegenheid voor de Blauwzwarte houtbij niet mogen ontbreken.

bouwde kom zijn thans weinig of geen bomen meer aanwezig. Er is zo'n groot aanbod van verschillende soorten dat er voor elke straat wel een geschikte boom kan worden uitgezocht.

Voor houtbijen is nestgelegenheid in de bebouwde kom de meest beperkende factor; buiten het bewoonde gebied is dat de continuïteit van bloeiende bijenplanten. In tegenstelling tot in Zuid-Europa zijn er in Nederland door ons overdreven netheids-syndroom weinig bouwvallige huizen en andere

bouwwerken met oud hout [figuur 12]. De bijen zijn dus vrijwel geheel afhankelijk van oud dood hout van bomen aan randen van beplantingen en bossen.

TOEKOMSTPERSPECTIEF

In Nederland kan de Blauwzwarte houtbij waarschijnlijk alleen standhouden als er in het seizoen een doorlopende bloei is van een mix van inheemse en uitheemse planten. De soort is daarom het meest te verwachten in tuinen, parken, botanische tuinen en volkstuincomplexen. In agrarische gebieden zou men ervoor moeten zorgen dat er meer wisselwerking is tussen brede bermen, boerenerven en bloemrijke akkerstroken. Dit komt de natuurlijke bestuiving van bloeiende landbouwgewassen zoals peulvruchten en fruitgewassen ten goede. Het aanleggen van een aantal bloemrijke wildakkers in en buiten natuurgebieden zoals nu is opgestart door diverse terreinbeheerders zal zeker ook een impuls geven aan deze soort.

Al deze herstelmaatregelen passen in de noodzakelijke omwenteling naar een natuurinclusieve landbouw en de tran-

sitie van het nieuwe Nationaal Park De Meinweg Samenwerking Limburgse Maasterrassen.

Naast de genoemde biotoopveranderingen lijkt er nog iets anders aan de hand zijn. Klimaatopwarming zorgt voor areaalverschuivingen van plant- en diersoorten (THOMAS, 2010). De Blauwzwarte houtbij zou niet het eerste insect zijn dat als gevolg daarvan zijn verspreidingsgebied in Nederland uitbreidt.

DANKWOORD

Een speciaal woord van dank gaat uit naar alle inwoners van Roerdalen die informatie hebben verstrekt over waarnemingen van de Blauwzwarte houtbij (soms met foto's) in hun tuin. Menno Reemer (Stichting EIS Kenniscentrum Insecten) en Frank Loggen (Natura-

FIGUUR 12

Niet lang na het maken van deze foto is dit bijzondere vakwerkgebouwtje (gebruikt als kippenhok) in het gehucht de Varst bij Posterholt afgebroken. Daarmee is helaas ook een stukje cultuurhistorie verloren gegaan. Het oude hout en de leemwanden zouden voor de Blauwzwarte houtbij (*Xylocopa violacea*) en andere soorten solitaire bijen potentieel geschikte nestlocaties zijn (foto: Steven Jansen).

lis) worden bedankt voor het verstrekken van aanvullende informatie en voor het beschikbaar stellen van de foto's van de Blauwzwarte houtbij (afkomstig van Montfort) uit de collectie in Leiden. Dank aan Ton Lenders voor het doorlezen en corrigeren van het manuscript. Ook een woord van dank aan de Gemeente Roerdalen, Stichting het Limburgs Landschap en Staatsbosbeheer voor het verstrekken van ontheffingen zodat het hele grondgebied van de Gemeente Roerdalen kon worden betreden.

Deze studie maakt deel uit van het Meerjarenprogramma Onderzoek van Nationaal Park De Meinweg Samenwerking Limburgse Maasterrassen. Het doen van onderzoek door vrijwilligers wordt mede gesubsidieerd door de Provincie Limburg vanuit de subsidieverordening SILG, paragraaf soortenbeleid.

provincie limburg

Nationaal Park
De Meinweg

Samenwerking Limburgse Maasterrassen

Het
Limburgs
Landschap

gemeente roerdalen

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG

Summary

THE DISTRIBUTION OF THE VIOLET CARPENTER BEE (*XYLOCOPA VIOLACEA*) IN THE MUNICIPALITY OF ROERDALEN Adding colour to the landscape

The Violet carpenter bee has always been a rare species in the Netherlands, the majority of Dutch observations having come from the province of Limburg. In the 1947–1953 period, the Violet carpenter bee was first recorded from the area around the river Roer, with finds in Sint Odiliënberg and Montfort. After that, it took 61 years before another specimen of the species was reported, from the Roerdalen municipality. In a recent series of surveys in this municipality (2015–2024), the finds were concentrated not so much in nature reserves but rather in urban areas, especially private gardens and municipal parks. Municipal area managers are advised to plant a rich variety of flowering plants, and it turns out that the bees also use many cultivated plants in their search for food. In rural areas, Violet carpenter bees have been reported from ecologically managed arable fields (“set-asides”), roadsides, orchards and rainwater buffers. All sites where this colourful bee species has been recently observed have one thing in common: the abundant presence of long-flowering plants. It is also important to create sunlit woodpiles at the edge of the flowering areas, or to set up tall and thick untreated wooden poles to provide more nesting opportunities for the Violet carpenter bee.

Literatuur

- FRIESE, H., 1895. Die Bienen Europa's (Apidae europaeae) nach ihren Gattungen, Arten und Varietäten auf vergleichend morphologisch-biologischer Grundlage. R. Friedländer, Berlin.
- HAAN, J.H.H. DE, 1952. De blauwe houtbij, *Xylocopa violacea* (L.) Latr. „inheems” te Weert. Natuurhistorisch Maandblad 41(12): 97-102.
- HERMANS, J.T., 1995. De Blauwzwarte houtbij weer in Midden-Limburg waargenomen. Natuurhistorisch Maandblad 84(3): 70-73.
- JANSEN, S., 2020. De Greppelsprinkhaan (*Roesiliana roeselii*) in de Gemeente Roerdalen. Een overzicht van dertig jaar onderzoek. Natuurhistorisch Maandblad 109(10): 197-204.
- JANSEN, S., 2024. De Blauwzwarte houtbij geeft meer kleur aan het landschap. In: M. de Ponti, O.P.J.H. Op den Kamp, A.J.W. Lenders, J.H. Heijnen & J.G.P. Hendriks-Dirkx (red.), De Midden-Limburgse Maasterrassen. Land van beken en breuken. Deel 3. Gids- en iconsoorten. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht: 188.
- JANSEN, S. & A.J.W. LENDERS, 2025. De verspreiding van de Bramensprinkhaan (*Pholidoptera griseoaptera*) in de Gemeente Roerdalen. Gidssoort voor structuurrijke vegetaties. Natuurhistorisch Maandblad 114(2): 29-36.
- KOSTER, A., 2016. Blauwzwarte houtbij steeds minder zeldzaam. Groen 72(7-8): 40-41.
- LITH, J.P. VAN, 1955. Een nest van *Xylocopa violacea* (L.). Entomologische Berichten 15: 452-454.
- PEETERS, T.M.J., 2012. *Xylocopa*. Houtbijen. In: T.M.J. Peeters, H. Nieuwenhuijsen, J. Smit, F. van der Meer, I.P. Raemakers, W.R.B. Heitmans, C. van Achterberg, M. Kwak, A.J. Loonstra, J. de Rond, M. Roos & M. Reemer, De Nederlandse bijen (Hymenoptera: Apidae s.l.). Natuur van Nederland 11. Naturalis Biodiversity Center & European Invertebrate Survey – Nederland, Leiden: 451-453.
- SANDERS, H., 1953. Hymenoptera Aculeata V: over enkele zeldzame bijen. Natuurhistorisch Maandblad 42(11): 98-101.
- SCHEDL, W., 1967. Blütenbiologische Beobachtungen an *Jasminum nudiflorum* Lindl. in Nordtirol (Nektarraub). Berichte des naturwissenschaftlich-medizinischen Vereins in Innsbruck 55: 139-144.
- SCHREMMER, F., 1972. Der Stechsaugrüssel, der Nektarraub, das Pollensammeln und der Blütenbesuch der Holzbienen (*Xylocopa*) (Hymenoptera, Apidae). Zeitschrift für Morphologie und Ökologie der Tiere 72: 263-294.
- THOMAS, C.D., 2010. Climate, climate change and range boundaries. Diversity and Distributions 16(3): 488-495.
- THOMAS, B. & R. WITT, 2005. Erstnachweis der Holzbene *Xylocopa violacea* (Linne 1758) in Niedersachsen und weitere Vorkommen am nordwestlichen Arealrand (Hymenoptera: Apidae). Drosera 2005: 89-96.
- WAAGE, G.H., 1983. De dierenwereld op den Sint-Pietersberg. In: D.C. van Schaik (red.), De Sint-Pietersberg; met een aanvullend gedeelte van 1938-1983. Uitgever Ef & Ef, Thorn: 153-186.
- WAARNEMING.NL, 2024. Blauwzwarte houtbij, *Xylocopa violacea* (Linnaeus 1758). Geraadpleegd 30 december 2024. <https://waarneming.nl/species/17198/>.
- WESTRICH, P., 1989. Die Wildbienen Baden-Württembergs. Eugen Ulmer Verlag, Stuttgart.